

مروری بر بیماریهای روماتیسمی در طب سنتی ایران

دکتر محمدحسن جوکار^{*۱}

چکیده

زمینه و هدف: روماتولوژی علمی نوپا و از جوانترین رشته‌های پزشکی است. با توجه به اینکه تاکنون بیماریهای روماتیسمی در متون طب سنتی بررسی نشده است تصمیم گرفتیم که این مطالعه را انجام دهیم.

روش: در این تحقیق به کتابهای قانون در طب، ذخیره خوارزمشاهی، قانونچه در طب، الاغراض الطبیه و مباحث العلائیه، هدایه المتعلمین فی طب و خفی علائی مراجعه و مطالب مورد نظر استخراج و خلاصه گردید.

نتایج: در طب سنتی در ارتباط با علل بیمار بهای مفصلی اعتقاد بر این بوده است که سبب بیماری در وجود اخلاط و نزول نزله (قطرات خاص) در مفاصل دردناک می‌باشد و برخی عوامل مثل امتلاء (پرخوری) و جماع زیاد در درگیری مفاصل از عوامل مستعد کننده دانسته شده اند. در پزشکی سنتی بیماریهای استخوانی - مفصلی به انواع محدودی تقسیم می‌شده اند که شامل: وجع المفاصل (درد مفاصل)، نقرس، درد پشت، عرق النساء (سیاتیک) و گوژی پشت بوده است. درمان بیماریهای مفصلی بر پایه استفاده از گیاهان دارویی برای بند آوردن اخلاط، تخلیه اخلاط و روش‌هایی از قبیل دادن مسهل، وادار کردن به استفراغ، ایجاد دیورز، فصد (خونگیری) و پرهیز غذایی بوده است.

نتیجه‌گیری: در طب سنتی اختلالات روماتیسمی به تعداد محدودی بیماری تقسیم می‌شده‌اند و شناختی از بیماریهای مختلف روماتیسمی وجود نداشته است.

لغات کلیدی: طب سنتی، روماتیسم، بیماری مفصلی، سیستم عضلانی اسکلتی،

داروی گیاهی

۱- فوق تخصص روماتولوژی، دانشیار دانشگاه علوم پزشکی مشهد
* پست الکترونیک: jokarmh@mums.ac.ir

مقدمه

مهمترین علت ارائه این مقاله آشنایی خوانندگان محترم با نظریات طب سنتی ایران در ارتباط با بیماریهای مفصلی است. قبل از هر چیز باید توجه داشت که مبانی پزشکی امروز با پزشکی سنتی بسیار متفاوت و بلکه متناقض است. لذا به طب سنتی باید با دیدی تاریخی و منطقی نگریست و آن را رقیب پزشکی مدرن ندانست. در واقع پزشکی مدرن نه تنها در مقابل پزشکی سنتی قرار ندارد بلکه در امتداد آن است یعنی علم پزشکی در طی قرون متمادی و متوالی (بخصوص در دهه‌های اخیر) دچار تکامل شده و باورهای جدید جایگزین باورهای قدیمی تر گشته است. در دهه‌های اخیر تمام رشته‌های علوم تجربی (مثل شیمی، فیزیک و...) دچار پیشرفت‌ها و دگرگونی‌های اساسی گردیده اند. علم پزشکی نیز از این دگرگونی مستثنی نبوده است. اگر چه پایه‌های پزشکی سنتی (اخلاط چهارگانه و امزاج) (۱ و ۲) امروز در پزشکی مدرن جایی ندارند ولی در زمان خود قابل قبول و دارای ارزش بوده اند. در ضمن نباید فراموش کرد که متون پزشکی سنتی ایران (بخصوص کتاب قانون ابن سینا) برای چند قرن در دانشگاه‌های اروپا تدریس می‌شده اند (۳). روماتولوژی علمی نوپا و از جوانترین رشته‌های پزشکی است و فقط حدود ۷۰ سال از عمر آن میگذرد (۴). لذا در این رشته هنوز بسیاری از مسائل ناشناخته است و علی‌رغم پیشرفت‌های پزشکی در سالهای اخیر، هنوز پاتوژن این بیماریها بخوبی مشخص نشده است (۵) بنابراین از طب سنتی که مربوط به بیش از هزار سال قبل است نباید انتظار بیش از حد داشت و بطور مسلم بسیاری از باورهای پزشکی سنتی در ارتباط با بیماریهای روماتیسمی امروز قابل قبول نیست ولی از طرف دیگر باید دانست که: علی‌رغم پیشرفت شگرف پزشکی در ده‌های اخیر، هنوز در درمان بیماریهای روماتیسمی با مشکلات زیادی مواجه هستیم. لذا این مسئله قابل قبول و منطقی است که: داروهای مورد استفاده در طب سنتی را مورد توجه قرار داده و آنها را در کارآزماییهای بالینی مورد آزمایش قرار دهیم. شاید این کارآزماییها بتوانند سودمندی بعضی از این داروها را مورد تایید قرار دهند. بطور خلاصه هدف از ارائه این مقاله عبارتست از: ۱- آشنایی

با متون طب سنتی ایران که توسط مفاخر و دانشمندان این سرزمین نوشته شده است. ۲- آشنایی و آشتی جامعه دانشگاهی با متون طب سنتی برای آزمون علمی داروهای مورد مصرف در پزشکی سنتی.

در ادامه مقاله توجه خوانندگان محترم را به دو نکته جلب می‌کنم: ۱- هنگامی که نقل قولی از متون قدیمی می‌شود سعی شده که حتی الامکان مطالب عینا و بدون تغییر ذکر شود تا هم امانت داری حفظ شده و هم خواننده کمی در حال و هوای روزگاران قدیم قرار گیرد. البته در داخل پرانتز توضیحات مورد نیاز داده شده است. ۲- در منابع مورد استفاده در برخی از موارد اختلاف نظر وجود دارد که امکان بیان تمام نظرات در این مختصر نمی‌گنجد.

روش و ابزار

در این مطالعه به کتابهای اصلی طب سنتی مراجعه و مطالب ذکر شده در ارتباط با بیماریهای روماتیسمی استخراج گردید. کتابهایی که مورد مطالعه قرار گرفتند عبارتند از: قانون در طب، ذخیره خوارزمشاهی، قانونچه در طب، اغراض الطبییه و مباحث العلائیه، هدایته المتعلمین فی طب و خفی علائیه.

یافته‌ها

■ پایه‌های پزشکی سنتی

طب سنتی بیشتر بر پایه ارکان، اخلاط و امزاج بنا شده است.

- **ارکان (مایه‌ها یا عناصر):** ارکان نوعی اجسام ساده هستند که اجزای اولیه تن آدمی و موجودات دیگر را تشکیل می‌دهند. از آمیزش عناصر با همدیگر انواع موجودات که از لحاظ صورت گوناگون هستند، بوجود می‌آیند. عناصر چهار قسم اند: آتش، هوا، آب و خاک (۱).
- **خلط (humor):** در کتاب ذخیره خوارزمشاهی خلط این‌گونه تعریف شده است: نباید دانست که خلط رطوبتی است اندر تن مردم روان، و جایگاه طبیعی مر آن را رگهاست، و اندامهایی که میان آن تهی باشد،

۱- **بند گشاد راستینی** - که دارای حرکت هستند (diarthrodial). این مفاصل خود سه گونه اند:

الف - یکی آن است که اندر سر یک استخوان مفاکی (گودالی) است و بر سر استخوان دگر مهره‌ای است به اندازه آن مفاک و این مهره اندر وی نهاده است تا اندر وی همی گردد (بچرخد) و حرکت حاصل می‌شود (مفاصل گوی و حفره یا Ball and socket).

ب - دوم آنکه این مفاک ژرف نیست و مهره دیگر استخوان هم به اندازه این مفاک است و هر کجا که مفاک ژرف نیست بر کنارهای مفاک استخوانکهای خرد پیوند کرده شده است، برسان دندانهای انگشتری تا این استخوانها گرد آن مهره که اندرین مفاک نهاده است اندر آید و آنرا نگاه دارد چنانکه دندانهای انگشتری نگیان را نگاه دارد و این استخوانکهای خرد را بتازی العظام السمسمانیه (استخوانهای کنجی یا سزاموئید) گویند.

ج - و سوم آنکه سرهای استخوانها به یکدیگر اندر نشانده است، چنانکه مهره‌های گردن و پشت.

۲- **بندگشادهای بی حرکت**: که خود سه گونه اند:

الف - **مفصل مدروز (دوخته شده)**: یکی چنان است که از کنارهای دو استخوان باریک دندانها بیرون آمده است بر سان دست اره (اره دستی) و آن دندانها بر هم نشانده شده به رسم آنکه آفتابه‌گران تخته‌های مس را کنارها در هم نشانند و بدوزند چون درزی (خیاط) همی نماید؛ چنانکه درزهای استخوانهای سر هست (مفاصل synostosis).

ب - **مفصل چسبیده**: چنان است که دو استخوان همواره سر به هم باز نهاده باشد و بر هم دوسانیده (محکم کرده)، چنانکه استخوانهای ساق و استخوانهای ساعد (syndesmosis).

ج - **مفاصل ترکیز یافته (دندان ای)**: چنان است که استخوانی را یک سر چون میخی باشد و این میخ اندر استخوانی دیگر نشانده، چنانکه دندانها (۲).

• **وتر (تاندون)**: اجسامی هستند که از انتهای ماهیچه‌ها رویش می‌یابند و به اندامهای حرکتی می‌رسند. این اجسام گاهی بر اثر جمع شدن خویسش اندامها را به

چون معده و جگر و سپرز (طحال) و زهره (کیسه صفر). و این اخلاط از غذا خیزد، و بعضی از خلطها نیک باشد و بعضی بد باشد (۲). خلط نیک به تنهایی و یا همراه با خلط دیگر جزئی از گوهر غذایی مزاج می‌شود و همانند آنرا می‌سازد. خلط بد خلطی است که نمی‌تواند به خلط نیک تبدیل شود و زائد و بی مصرف است و بایستی دفع شود. خلطهای رطوبی اعم از خوب و بد به چهار نوع تقسیم می‌شوند: خون، بلغم، صفر و سودا (۱).

• **مزاج**: مزاج از واکنش متقابل اجزاء ریز مواد متضاد بوجود می‌آید. مواد مخالف با هم آمیخته و از این آمیزش کیفیتی ایجاد می‌شود بنام مزاج. امزاج اصلی بر چهار گونه هستند: سردی، گرمی، خشکی و تری (۱).

■ کالبد شناسی سیستم اسکلتی در طب سنتی

در متون پزشکی سنتی (بخصوص در کتاب قانون) کالبد شناسی سیستم اسکلتی به تفصیل و بصورت دقیق (با توجه به پزشکی آن زمان) مورد بحث قرار گرفته است. ما در اینجا به چند تعریف بسنده می‌کنیم.

• **استخوان**: در کتاب ذخیره خوارزمشاهی استخوان اینگونه تعریف شده است: آفریدگار تبارک و تعالی از جمله اندامهای یکسان (در پزشکی سنتی اندامها به دو دسته یکسان مثل استخوان، گوشت و پوست و مرکب مثل سر، گردن، دست، پا و سینه تقسیم می‌شده اند) استخوان را صلب‌تر (محکمتر) آفرید از بهر آنرا که بنیاد تن استخوان است و راستی و استواری او بدان است و همچون حصار است نگاهدارنده اندامهایی را که اندر میان او نهاده است (۲).

• **غضروف**: در کتاب ذخیره خوارزمشاهی غضروف اینگونه تعریف شده است: آفریدگار تبارک و تعالی چون دانست که اندر تن مردم این پیوندها (مفاصل) بایست از بهر حرکتها، بر سر هر استخوانی غضروفی بیافرید و غضروف چیزی است سپید، نرم‌تر از استخوان و سخت‌تر از گوشت تا چون میانجی باشد میان هر دو (۲).

• **مفصل (بند گشاد)**: در پزشکی سنتی تقسیم بندی مفاصل بصورت زیر بوده است:

طرف خود می‌کشند و یا بر اثر انبساط اندامها را باز می‌کنند (۱).

- **زرد پی (رباط):** در تجربیات حس لامسه همانند پی‌ها (عصب‌ها) بنظر می‌رسند. این اجسام از طرف اندامها به سوی ماهیچه‌ها می‌آیند و همراه وترها رشته‌هایی از خود می‌پراکنند برخی از این رشته‌ها که از ماهیچه‌ها مجاورت می‌یابند به داخل گوشت می‌روند و بخشی که از ماهیچه جدا می‌شود به سوی مفصل و اندام حرکتی می‌رود و در آن نفوذ می‌کند (۱).

■ تقسیم بندی بیماریهای روماتیسمی در طب سنتی:

در پزشکی مدرن بیماری‌های روماتیسمی بیش از صد و بیست بیماری را شامل می‌شوند (۴) ولی در پزشکی سنتی بیماری‌های استخوانی و مفصلی به انواع محدودی تقسیم می‌شده اند: وجع المفاصل (درد مفاصل)، نقرس، درد پشت، گوژپشتی و عرق النساء (۱، ۲). (جدول ۱)

■ علل بیماری‌های روماتیسمی

همانطور که قبلاً گفته شد طب سنتی بر پایه تئوری اخلاط چهار گانه اصلی و همچنین امزاج بنا نهاده شده است. در مورد علت بیماریهای روماتیسمی اعتقاد بر این بوده است که سبب بیماری در وجود اخلاط و نزول نزله (قطرات خاص) در مفاصل دردناک می‌باشد (کلمه روماتیسم از کلمه یونانی Rheuma به معنی ماده جاری گرفته شده است (۴)) و برخی عوامل مثل پرخوری، جماع زیاد و غیره در درگیری مفاصل از عوامل مستعد کننده دانسته شده اند (۱، ۲). در کتاب قانون ذکر شده که: بیماران مبتلا به درد مفاصل ممکن است از مراعات نکردن و از بدشکلی (deformity) اندامها به درد مفاصل مبتلا شوند.

در کتاب قانونچه چغیمنی علت بیماریهای مفاصل چنین گفته شده است: علت بروز نقرس، عرق النساء، درد مفاصل، قوزی و حدبه همگی نزول نزله می‌باشد که اگر در شست پا باشد نقرس و اگر در مفصل ورکی (هیپ) باشد عرق النساء (سیاتیک)، و اگر در پشت باشد قوزی است و در سایر مفاصل سبب درد می‌شود (۶).

علت بیماری‌های روماتیسمی در کتاب اغراض الطبیة اینگونه دانسته شده است: سبب آن ماده‌های فزونی بود که

در مفاصل گرد آید. آنچه در پیوندهای پا نقرس، و آنچه در حقه ران (مفصل هیپ) باشد و سختی بر آن فرود آید وجع الورك (درد هیپ) و آنچه از سرین ران فرود آید تا ساق و اشتالنگ (پاشنه) عرق النساء گویند (۷).

■ درمان

درمان اختلالات اسکلتی بر پایه استفاده از گیاهان داروئی برای بند آوردن اخلاط و تخلیه اخلاط با روش‌هایی مثل دادن مسهل، وادار کردن به استفراغ، ایجاد دیورز، و دیگر روش‌ها مثل فصد (خونگیری) و پرهیز غذایی بوده است (۱، ۲).

در ادامه به توضیح مختصری در ارتباط با هر کدام از بیماری‌های اسکلتی از دیدگاه پزشکی سنتی می‌پردازیم.

■ مهمترین بیماریها

وجع المفاصل (درد مفاصل) و نقرس

علت: در کتاب قانون علل وجع المفاصل و نقرس این چنین بیان شده است:

۱- **سوء المزاج ساده.** در این حالت که بندرت موجب درد مفاصل می‌شود با علائم عدم وجود سنگینی و عدم وجود آماس و بادکردگی و عدم تغییر رنگ پوست و عدم نشانی از خلط بد جنس بوجود آورنده همراه می‌باشد.

۲- **سوء المزاج همراه با ماده (زائد).** باید نوع خلط را مشخص کرد که از رنگ مفاصل و نوع درد مشخص می‌شود اگر خلط خام باشد ورم با درد زیادی همراه خواهد بود.

مواد سبب درد مفاصل (مواد زائدی که در بدن تجمع یافته اند) بطور کلی چند نوع می‌باشند:

- **صفرای:** در محل درد و حرارت شدید است و سرخ رنگ است و در سرما آسوده شود.
- **بلغمی:** محل درد بدون تغییر رنگ یا طوسی است.
- **سودایی:** جای درد سفت و خشک و زرد مایل به سیاه است.
- **خلط مراری:** حرارت شدید و همراه با خارش است از سردی بخش بهبود یابد.
- **باد:** درد جابجا شود و از غذاهای بادزا میتوان سر نخ را

عرق النساء (سیاتیک):

علت: در کتاب هدایه المتعلمین عرق النساء را رگی می‌داند که جالینوس آنرا توثا (توتی) خوانده است و علت آن را در تمدد (کشیده شدن) این رگ که میانه کاوک (میان تهی) می‌باشد از پهنا بیافزاید و درازا بکاهد چون درازی آن کاسته شود مردم را پای دراز نتوان کرد چه این رگ کوتاه شده بود چون دراز کند تفرق الاتصال افتد (جدا شدن اتصال بافتها از یکدیگر، مثل زخم، جراحت و قرحه و شکستگی و درفتگی) و درد کند صعب و آغاز پدید آمدن عرق النساء از حق الورک (مفاصل هیپ) بود و همین خون خام و بلغم لزج به حق الورک گرد آید تا به پیوند حق الورک درد آید و چون بر ران فرود آید و ساق و کعب (پاشنه) و قدم (پا) رسد عرق النساء گویند (۸).

علائم: در کتاب قانون علائم بالینی عرق النساء به این صورت توضیح داده شده است: درد از باسن شروع و از عقب به ران می‌آید ممکن است تا زانو یا پاشنه امتداد یابد و بستگی به کم و بیش ماده (ماده زائدی که تجمع یافته و منجر به این بیماری گشته است) دارد و حتی انگشتان پا و ران لاغر می‌شود و در اواخر بیماری به زحمت می‌تواند بخوابد و قد و قامتش را راست کند. دست به جای درد می‌گذارد و بر نوک انگشتان پا لذت می‌برد. عرق النساء از هر حالتی از بیماری‌های مفاصل درد بیشتری دارد (۱).

درمان: در کتاب قانون گفته شده که داغ گذاری در عرق النساء کارش را می‌سازد. فصد اسلیم (خونگیری از رگ پشت دست) برای عرق النساء از سایر رگها مناسب‌تر است. مالیدن چیزهای نرم و روغنها مفید است (۱). و در کتاب خفی علائی درمان‌های زیر ذکر شده است: فصد، شربت‌های خنک، ماده مسهل دهنده، سورنجان (۹). در کتاب هدایه المتعلمین و قانونچه درمان عرق النساء با درمان اوجاع المفاصل و نقرس یکی دانسته شده است (۶، ۸).

در کتاب قانون در ارتباط با سیر عرق النساء آمده است که: اما عرق النساء حتی اگر درمان شود و ماده سبب درد ریشه کن گردد از کمترین سبب زود برگردد و آمادگی برگشتن دارد ۱.

پیدا کرد.

از علل دیگر امتلاء (پر خوری) و بسیار شراب خوردن، ذکر شده است (۱).

علائم: در کتاب اغراض الطبیه علائم نقرس به این صورت گفته شده است: نقرس، برخی از انگشتان پا آغاز کند و برخی از کف پا، برخی از پهلوی پا و برخی همه پا را می‌گیرد و خداوند نقرس (شخص مبتلا به نقرس) را کیسه بیضه دراز شود. خصی (خواجه، اخته) را نقرس نباشد و زنی که حیض او فرو ایستد ممکن است نقرس پدید آید (۷).

اکثرا پیرمردان و کسانی که بیماریهای کهنه دارند و تازه از بیماری برخاستگان، به درد مفصل مبتلا می‌شوند. مفاصل از سایر اندامها بیشتر در حرکت است و از حیث مزاج از بقیه اندامها ناتوان‌تر و سردی پذیرتر است و بند استخوان‌های دست و پا در جاهای دورتر قرار دارند... بارها ماده سبب درد مفاصل متحجر شود و مثل گچ خشکیده شود (توفوس) بویژه اگر ماده خلط خام باشد. بارها گوشت در لابلائی مفاصل روئیده (هیپرتروفی سینوویال) و بویژه لابلائی انگشتان را پیچ می‌دهد کج می‌کند (دفورمیتی مفاصل). گاهی درد شدید است و گاهی آرام گیرد اکثرا گوشت روئیدن در گرم مزاجان روی می‌دهد... درد مفاصل ارثی است زیرا نطفه مرد در چه مزاجی باشد جنین همان را می‌یابد (۱).

درمان: بسته به علت و نوع بیماری درمان‌های مختلفی ذکر شده است از جمله: دادن مسهل، قی کردن، پرهیز از شراب، ورزش، پرهیز از خوردن گوشت، پرهیز از جماع و انجام حجامت (۱، ۲).

در کتاب قانون آمده است که بایستی شراب در بیماران با درد مفاصل منع شود مگر اینکه یکسال از بهبود آنها گذشته باشد و بهبودی کامل رخ داده باشد (۱).

داروهای گیاهی که در درد مفاصل شهرت دارند عبارتند از: حب النجاج (حب: دارویی که به شکل دانه نخود در آمده باشد)، حب منتن، ایارح و روفس، حب نیل، حب الملوک (ماهودانه)، بوزیدان، شاهتره، شاه پسند، لونا، هندوانه ابوجهل، الوا، شش بندان، خردل، اندران، انزروت، مقل تربد و عاقرقرما، سورنجان (کلشی سین از این گیاه مشتق شده است) و شبدر (۱، ۲).

درد پشت

علت: ابن سینا درد پشت را ناشی از درد در تک رکها و ماهیچه‌ها می‌داند و علل را چنین ذکر می‌کند:

- سرد مزاجی و تجمع ماده بلغمی در پشت.
- کار زیاد و خسته شدن از کار.
- زیاد جماع کردن.
- سببهای گوژی پشت، درد پشت ایجاد می‌کنند.
- علل اندامهای درونی مثل کلیه و...

علائم: علائم درد پشت در قانون چنین ذکر شده است: اگر از خم شدن بهتر شود ورم سخت و غیره را که باعث گوز پشتی می‌شوند را بجوی. اگر از راست کردن درد پشت بیشتر شود ماهیچه‌های پشت به همان حال عادت کرده اند و خلاف عادت حرکتی نداشته‌اند. اگر در راست شدن تنه درد احساس شود ماهیچه‌های رویی به درد آمده‌اند. اگر از راست شدن بدن درد نداشته باشد درد در ژرفتر می‌باشد (۱). در کتاب هدایه المتعلمین آمده است که: درد پشت از بلغم بود و نشان آنست که پیوسته بود و اندک اندک و اگر گرم شود و یا راه رود درد کمتر شود (۸).

درمان: در کتاب قانون علاج درد پشت را با باد افسره و حذبه یکی دانسته است (در ادامه توضیح داده می‌شود). اگر سردی و سرد مزاجی باشد داروهای تناولی و مالیدنی را ذکر نموده است. اگر علت خام بلغمی باشد معجون پیه و هندوانه ابوجهل و حب منتن را ذکر کرده است. اگر خستگی باشد غذاهای خوب و مالیدنیها به حد اعتدال و روغنهای ولرم بر پشت بمالند. اگر از جماع زیاد باشد علاج افرادی را که از پس جماع بر نمی‌آیند را باید انجام داد. اگر از پر شدن رگ بزرگ باشد شاهرگ دست و رگ میان زانو را بزن (۱).

درمان در کتاب اغراض الطبیه: آنجا که امتلاء رگ پشت باشد رگ باسیلیق (بازیلیک) و مابض (رکبی popliteal) باید زد و روغن گل مالید. وقتی سبب ماده بلغمی باشد ماءالاصول (دارویی است که ظاهراً از بیخ نباتی چند گیرند) دهند و روغن بادام تلخ و استفرغ و قی و مسهل و تریاق اربعه ۷ (معجونی از: جنطیانا، حب الفار، زراوند، مر).

ریاح الاسفره (گوژی پشت)

علت: در کتاب قانون گوژی پشت را از جا در رفتن مهره‌های پشت می‌داند که یا به سمت جلو یا به عقب می‌باشد سبب‌های گوژی پشت عبارتند از:

- ضربه
- علت‌های درونی: ماده رطوبی فالج آور لغزاننده و سست کننده‌های زردپی‌های مهره‌ای
- ماده رطوبی تشنج آور در بدن پدید آمده و سبب در رفتگی مهره‌ها شده است.
- باد انبوه جمع شود و سبب در رفتگی مهره شده است
- ورم و خراج (دمل، جوش) سبب گوژی شود و صفاق آن طرف را کش دهد (۱).

در کتاب اغراض الطبیه آمده است: بیرون شده مهره پشت اگر میل به بیرون کند حذبه و اگر میل به درون آنرا العقس می‌گویند و یک جانب شود الیوا گویند (۷).

علائم: در کتاب هدایه المتعلمین آمده است: یک گونه از این گوژی خراجی (دمل، ورم) بود که اندرون شکم بر پشت ماره (ستون فقرات) پدید آید و آن اوتار (وترها) مهره پشت بشکنند. و نشان آن بود که تبها پدید آید و نبض مردم منشاری (اره ای، دنداندار، نوعی نبض) بود و علامت آماس پدید آید (۸).

علائم در کتاب قانون: اگر ضربه باشد مشخص است. اگر ماده رطوبی باشد جای گوژ شده در لمس نرم است اگر روغن در محل بمالی کمتر روغن برچیند و دیر خشک شود و سببهای رطوبی قبل از گوژ پشتی را گواهی می‌دهند. اگر علت خشکی باشد تب‌های سخت و زود بر چیدن روغن که بر آن مالیده شود گواهی می‌دهد (۱).

درمان: درمان شامل پاکسازی، داروهای گذاشتنی، فصد و اماله (تنقیه) است. استفاده از گیاهانی مثل ثمر درخت سرو، اشنه گل محمدی، اقاقیا، گلنار، تمر غار و... در درمان گوژی پشت استفاده می‌شود (۱، ۲).

در کتاب هدایه المتعلمین آمده است: این بیماری به اول علاج شود ولی چون تمام گوژ شود بیش علاج نبود (۸).

جدول ۱ علت، علائم و درمان شایعترین بیماریهای روماتیسمی در طب سنتی

نام بیماری	علل	علائم	درمان
وجع المفاصل و نقرس	سوءالمزاج ساده، سوءالمزاج همراه با ماده (زائد)، امتلاء (پرخوری)، خوردن شراب	درد و تغییر شکل مفاصل	مسهل، قی کردن، پرهیز از شراب، ورزش، پرهیز از خوردن گوشت، پرهیز از جماع و انجام حجامت
عرق النساء (سیاتیک)	کشیدگی و کوتاهی عرق النساء (سیاتیک)	درد ران، ساق و پاشنه، لاغری پا و ران	داغ گذاری، (خونگیری)، مالیدن چیزهای نرم و روغنها، شربت‌های خنک، ماده مسهل دهنده، سورنجان
درد پشت	سرد مزاجی، کار زیاد، زیاد جماع کردن، علل اندامهای درونی	درد پشت	داروهای تناولی و مالیدنی، معجون پیه و هندوانه ابوجهل و حب متین، رگ زدن
ریاح الاسفزه (گوژی پشت)	از جا در رفتن مهره‌های پشت به علت: ضربه، علت‌های درونی، جمع شدن باد انبوه، ماده رطوبتی تشنج آور، دمل و جوش	قوز و گاهی تب	پاکسازی، داروهای گذاشتنی، فصد(خونگیری) و اماله (تنقیه) و گیاهانی مثل ثمر درخت سرو، آشنه گل محمدی، اقاچیا، گلنار، ثمر غار

بحث و نتیجه‌گیری

همانطور که در مقدمه گفته شد هدف این مطالعه آشنایی خوانندگان محترم با نظریات طب سنتی ایران در ارتباط با بیماری‌های مفصلی بود. با توجه به مطالبی که گفته شد به راحتی می‌توان دریافت که آشنایی حکمای طب سنتی با بیماریهای روماتیسمی بسیار محدود و مختصر بوده است ولی باید توجه داشت که روماتولوژی علمی نوپاست و از عمر آن بیش از ۷۰ سال نمی‌گذرد لذا نباید انتظار داشت که در متون طب سنتی که مربوط به چند صد سال قبل است درک بیشتری در ارتباط با این بیماریها وجود داشت باشد. اگر چه بنظر نمیرسد که طب سنتی در شناخت علت این دسته از بیماریها کمک زیادی بکند ولی با توجه به اینکه علی رغم پیشرفت شگرف پزشکی در ده‌های اخیر، هنوز در درمان بیماریهای روماتیسمی با مشکلات زیادی مواجه هستیم. لذا این مسئله قابل قبول و منطقی است که: داروهای مورد استفاده در طب سنتی را مورد توجه قرار داده و آنها را در کارآزماییهای بالینی مورد آزمایش قرار دهیم. شاید این کارآزماییها بتوانند سودمندی بعضی از این داروها را مورد تایید قرار دهند.

منابع

- ۱- شرفکندی عبدالرحمن. قانون در طب. ابوعلی سینا حسین. انتشارات حوزه معاونت پژوهشی، وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، ۱۳۷۶
- ۲- جرجانی اسماعیل. ذخیره خوارزمشاهی. تصحیح و تحشیه: دکتر محمدرضا محرری. فرهنگستان علوم پزشکی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۸۰
- ۳- شرفکندی عبدالرحمن. مقدمه کتاب قانون در طب، انتشارات حوزه معاونت پژوهشی وزارت بهداشت درمان و آموزش پزشکی، ۱۳۷۶
- 4- Sterling G. West. Classification and health impact of the rheumatic disease. In: Rheumatology secrets, 2nd eds., Philadelphia, Hanley & Belefus. 2002, pp. 1-3
- 5- Peter E. Lipsky, Betty Diamond. Autoimmunity and autoimmune disease. In: Kasper, Braunwald (eds.) Harrison's principles of Internal Medicine, 16th Edition Mc Graw Hill, 2005, pp. 1956-60
- ۶- چغیمنی محمود ابن محمد، قانونچه در طب،

مروری بر بیماریهای روماتیسمی در طب سنتی ایران

- انتشارات دانشگاه شیراز، ۱۳۶۲
- ۷- جرجانی اسماعیل، اغراض الطبییه و مباحث العلائیه،
شرکت سهامی ایران چاپ، ۱۳۴۵
- ۸- اخوینی بخاری ابوبکر، هدایه المتعلمین فی طب،
انتشارات دانشگاه مشهد، ۱۳۴۴
- ۹- جرجانی اسماعیل، خفی علانی، انتشارات تهران
اطلاعات، ۱۳۶۹

Rheumatic diseases in Iranian Traditional Medicine

Mohammad Hassan Jokar¹

Abstract:

Background and Aim: The field of rheumatology is relatively new and young in comparison to other related medical fields. I decided to do this study because, there was not any study regarding the Rheumatic diseases in Iranian Traditional Medicine.

Methods: The Iranian Traditional Medicine opinions regarding the rheumatic diseases were obtained and summarized from the following books: the Canon of Medicine, Zakhireh-i Kharazmshahi, Al-Aghraz al- Tibbia val Mabahess al-Alaii, Ghanooncheh, , Hidayat al- Mutialimin, Khafi Alayee.

Results: In articular diseases it was believed that the cause is humors and dripping the drop in painful joints, sexual excesses, and so on predisposed to joint involvement. In traditional medicine the bone and joint diseases were divided to limited types, such as pain in joints, gout, back pain, sciatica and kyphosis. Management of musculoskeletal disorders was based on consumption of plants to stop humors and evacuation methods such as purging, vomiting, diuresis and some procedures such as bleeding and dietetics.

Conclusion: In Iranian Traditional medicine, rheumatic diseases were divided into limited types and most of these disorders were unknown.

Keywords: Rheumatic diseases; Traditional medicine; Medicinal plants.

1- Associate Professor, Department of Internal Medicine, Imam Reza Hospital, Mashhad University of Medical Sciences, Mashhad, Iran